

Una minoria oblidada: Els gitanos a l'est europeu

Julián LÓPEZ COLÁS
Fermí GARCÍA FARRÉS

1. Introducció

«Víctima de malentesos, de prejudicis i fins i tot de persecucions, el poble gitano és una de les minories la imatge de les quals ha estat més alterada en el transcurs d'una història turmentada. Sotmesa actualment a la pressió de models culturals que posen en perill les seves tradicions i la seva cohesió com a poble, la societat gitana ha d'enfrontar-se, gairebé arreu del món, amb problemes socials i culturals nous.»

Amb aquestes paraules comença la revista n° 78 *El Correu de la Unesco* corresponent a novembre de 1984. D'elles ja es pot extreure la conclusió de que es tracta d'un poble que, al llarg de la història, ha sofert una sèrie de vicissituds.

Però molt ambigua queda aquesta conclusió, molt difosa la realitat que, al llarg de la història ha acompanyat a aquest poble, el qual, per la seva idiosincràsia, és totalment diferent a la immensa majoria dels pobles de la terra, i és aquesta diferència no tolerada la que els ha portat a ser perseguits, castigats, marginats, discriminats, rebutjats...

En aquest treball hem emprat el terme «gitano» amb caràcter general donat que és el mot amb el qual s'autoanomenen ells mateixos a les nostres latituds, terme que, a qualsevol diccionari o en el seu ús a nivell de carrer, no està exempt de connotacions pejoratives. Aquest terme que emprem de manera genèrica, engloba un grup amb un origen comú del qual es distingeixen tres famílies: els *Rom*, localitzats majoritàriament a l'Europa Central i Oriental; els *Calé*, localitzats a Espanya i Portugal; i els *Sinté* o *Manuches* localitzats al nord de França i Alemanya. Els gitanos empren el terme *Rom* per referir-se genèricament a tots ells malgrat, a cada país, els *païos* els anomenin amb una terminologia diferent:

Gypsy, zigeuner, zíngaro, cigan, gitan, cigano, tzigane i al nostre país *gitanos*, totes elles marcades amb un caràcter pejoratiu.

Dels seus orígens, de la seva dispersió i de la seva problemàtica a través del temps, sempre dins del continent Europeu, és del que parlarem en aquest treball. Intentarem posar de relleu les persecucions a que han estat sotmesos al llarg de la història, i de la seva problemàtica actual a l'Europa de l'Est, sense deixar de fer menció dels seus problemes a l'Europa Occidental. És evident que la seva extensió no ens permetrà fer un estudi exhaustiu d'aquest tema, però esperem poder donar una visió global de la realitat que ha envoltat i envolta al poble gitano.

2. Consideracions generals

2.1. Xenofòbia i Racisme

Aquestes són dues paraules que, malhauradament, estan presents amb molta freqüència a tots els medis de comunicació des de fa ja un cert temps. Moltes vegades aquests dos termes són emprats com a sinònims, cosa que no és exacta. Tot i que l'anàlisi d'aquests dos conceptes no entra de ple en l'objectiu d'aquest treball, hem cregut convenient fer-ne un breu esment.

La definició de xenofòbia és el rebuig o exclusió de qualsevol identitat cultural estranya, pel sol fet de ser-ho. La xenofòbia la trobem present ja a l'antiguitat: no és pas casualitat que tingui una certa connotació pejorativa el terme «bàrbar» que empraven els grecs per designar els estrangers. El mateix sentiment de retop envers l'estranger es va anar mantenint al llarg del temps; així, a l'Edat Moderna, un pagès catòlic de la Provença francesa era hostil a un pagès protestant, a un comerciant jueu, a un esclau negre o al pagès del poble del costat, tot i que aquesta malfiança al forani no estava basada en cap ideologia específica, sinó que era producte d'una llarga tradició, probablement d'origen molt llunyà en el temps.

En quant al racisme el podem definir com una doctrina que propugna la desigualtat de les races humanes i en virtut de la qual hom justifica el fet que certes races o cultures estiguin sotmeses a explotació econòmica, a segregació social i, fins i tot, a la seva destrucció física. Òbviament les ideologies racistes s'estableixen millor sobre cultures xenòfobes.

És evident que el ressorgiment d'aquestes actuacions racistes que sofreixen a tota Europa actualment els gitanos, així com altres grups d'immigrants, té molts trets comuns amb les clàssiques manifestacions del racisme arreu del món, com puguin ser l'antisemitisme, la discriminació de molts segments de la població als EEUU, el cas sudafricà o la qüestió palestina, per no citar-ne d'altres.

2.2 Identitat gitana

L'arrelament del poble gitano no és material, en una terra determinada, sinó molt més profund: el seu arrelament està en una consciència dels valors socials i humans. Conse-

qüència d'això és la continuïtat i fidelitat que han mantingut al llarg del temps en els seus desplaçaments arreu del món.

La seva tenacitat i resistència els han permès de conservar, al llarg de les seves peregrinacions, la seva autenticitat i la seva personalitat. El seu caràcter nòmada els ha fet conèixer amb pobles extremadament diferents, però allà on fossin, no s'hi han dissolt ni s'hi han perdut mai.

Es pot afirmar que el poble gitano és un dels pobles més estables en quant als seus punts de referència ètics i estètics, i gràcies a la seva fidelitat a ell mateix continua sent un poble veritable, subjecte a la seva pròpia història.

Fins i tot, els grups que han canviat el seu estil de vida nòmada pel sedentari han anat perpetuant la seva tradició: font de valors morals, regla de vida i inspiració inesgotable d'una cultura que s'ofereix com una de les aportacions més originals a la resta de la humanitat.

Com a confirmació de tot això, veiem les paraules de Ramírez Heredia: «El pueblo gitano no quiere integrarse en la sociedad con el resto de la población paya, si integrarse representa la pérdida de nuestros valores culturales, de nuestra personalidad de pueblo singular. El gitano no quiere la integración, sino la convivencia, a base de mantener el respeto mutuo de nuestras culturas, sabiendo que, para mantener esta convivencia, tanto el pueblo gitano como el pueblo payo tendrán que renunciar a algunas cosas que no sean consustanciales con sus personalidades».¹

Aquests grups de nòmades han afirmat la seva identitat a tots el llocs on han estat. Però encara més que aquesta voluntat gitana d'autofermament, el que els ha fet mantenir la diferència ha estat l'actitud de les poblacions que els han envoltat. Més enllà de totes les seves formes de conducta variables segons els grups i els països, perviu la voluntat de ser gitano davant del no gitano, tot adoptant un comportament específic que servirà per a afermar la seva singularitat. Més que una «gitanitat» amb un contingut universal, el que existeix és una distància cultural entre els gitanos i els no gitanos, sigui quin sigui el país on s'hagin instal·lat.

3. Història, orígens i dispersió dels gitanos per Europa

Des de començaments del segle XV, els habitants de moltes zones d'Europa anaven veient, no sense sorpresa, com grups de gent nòmada, de pell fosca i costums estranys arribaven un bon dia per a desaparèixer al cap de poc temps, despertant així la curiositat de les poblacions sedentàries: aquests viatgers eren gitanos.

Durant quasi quatre segles l'origen dels gitanos ha estat un veritable misteri per tot-hom. Al llarg del temps, i fins a finals del segle XVIII, es va anar teixint un complicat i extravagant conjunt d'hipòtesis al respecte. Aquestes hipòtesis van quedar dissoltes pel seriós estudi de la llengua gitana que van fer els erudits de l'època, així es va poder determinar de forma científica l'origen d'aquest poble: el nord de l'Índia. Estudis posteriors fets sobre la gramàtica i el vocabulari han confirmat aquests estudis: la llengua gitana

és pròxima al sànscrit i a d'altres llengües vives com l'hindú, el marathi, el gajarati, el nepalès i el caiximir.

També ho han confirmat estudis antropològics, etnològics i d'altres: un grup nòmada del Rajastan, els Gaduliya Lohars, ha cridat l'atenció dels investigadors indis i europeus per les moltes similituds que es poden observar entre ells i diferents grups de gitanos estudiats a Europa. Aquestes semblances les podem veure en el llenguatge, en l'estructura social i familiar, en certes formes de literatura popular, en la seva indumentària i en el folklore.

Però encara que l'origen hindú dels gitanos han quedat ben demostrat, el que no s'ha pogut averiguar encara és l'època exacta i els motius de les seves primeres migracions. Hi ha qui diu que formant part d'una cultura ja avançada per a l'època, fa uns mil·lenis, constrets pel sistema de castes de l'Índia, molt possiblement ja eren nòmades dins de la seva pròpia terra d'origen. Les invasions àries i més tard les invasions musulmanes farien que les tribus gitanes es disseminessin en onades en una diàspora que hauria de durar segles.

Informació d'aquest poble en el seu lloc d'origen i d'aquelles èpoques, senzillament no n'hi ha. La primera notícia que se'n té és a través dels escrits de l'historiador àrab Hamza d'Ispahàn, qui ens parla de l'arribada de 12.000 *zotts* músics a Pèrsia cap a mitjans del segle X.

Dividits en dos grups, van entrar a Europa a través del món bizantí. L'any 1322 dos religiosos, Simó Simeonis i Hug l'Il·luminat, van detectar a Creta diversos grups de gent que s'anomenaven *atkinganos* o *atsinganos* (nom d'una secta de músics i endevinaires).

També, a principis del segle XIV, diversos viatgers occidentals van poder observar a Modon, ciutat fortificada de la costa occidental de Morea, diferents grups de gent amb la pell notablement més fosca que es dedicaven a treballar el ferro i que vivien en cabanes. Aquell indret era anomenat *Egipte Menor*, i per això a l'actualitat als gitanos d'Europa se'ls anomena *egipcians*, *gitanos* o *gypsies*, i els seus caps sovint s'atribuiran a si mateixos els títols de duc o compte d'Egipte. Aquests diferents grups van tenir una llarga estada a l'actual Grècia, així com a tota la zona balcànica. Habitaven, però, una zona perillosa, donat que eren territoris de disputa entre l'exèrcit turc i el bizantí. Aquesta va ser la raó per haver de posar en pràctica el seu enginy per tal d'anar sobrevivint en les alternes ocupacions d'uns i d'altres.

L'any 1418, nodrits grups de gitanos van començar a travessar Hongria i Alemanya, país pel qual es van escampar i on el seu emperador Segismon els va atorgar cartes de protecció. D'Alemanya van passar a Suïssa i l'any 1419 van travessar la frontera amb la França actual. El 1422 van estar als Països Baixos on van tenir dificultats, car els van dir que les cartes de protecció de l'emperador no valien, donat que estaven en terres d'un altre rei. Immediatament van comprendre que els calia una carta de protecció de caire universal si volien continuar circulant lliurement pel món cristià. Així, doncs, el juliol de 1422 el duc gitano Andreu, amb un grup molt nombrós, va iniciar el camí cap a Roma. A la seva tornada va explicar la rebuda que els va fer Martí V i va mostrar documents emesos per aquest papa. Als arxius i escrits romans de l'època no hi ha absolutament cap

indici de la seva estada allà; d'aquí ve que el dubte que avui en dia es té de si aquells documents eren autèntics o no. Però ho fossin o no, els van servir per circular amb tota tranquil·litat per tot arreu.

Grups de gitanos es van presentar l'agost de 1427 a les portes de París. Com a tots els llocs on anaven per primera vegada, van causar sorpresa i van atraure multitud de curiosos.

L'any 1447 van travessar els Pirineus per Aragó i Catalunya, posteriorment van travessar Castella, van arribar a Santiago de Compostel·la i també van baixar cap a Andalusia. En els textos portuguesos de principis de segle XVI ja es fa esment dels *ciganos*. Equivocades són les afirmacions que els gitanos van arribar a Andalusia procedents d'Egipte i havent vorejat tota la costa africana: no s'ha pogut trobar cap evidència d'això.

L'any 1480 van passar a Anglaterra i d'aquí a Escòcia i Irlanda. Al conjunt de les illes britàniques la seva presència no va cridar l'atenció, donat que, ja des de temps immemorials, vivien els *tinkers* que portaven una vida semblant a la dels gitanos, tot i que a Irlanda van tenir moltes dificultats per establir-s'hi, ja que els tinkers hi eren molt nombrosos i els van considerar uns rivals.

Va arribar a Dinamarca l'any 1505 i a bord d'un vaixell escocès, el compte gitano Antonio Gagino de l'Egipte Menor, qui portava unes cartes de recomanació de Jaume IV d'Escòcia pel rei Joan. Probablement és el mateix personatge que, l'any 1512, va fer una solemne entrada a Estocolm, deixant atònits als seus habitants. L'any 1544 arriben els primers gitanos a Noruega. Aquests, però, no duïen pas unes bones recomanacions precisament. Eren presoners que els anglesos havien embarcat per la força amb la finalitat de desempallegar-se'n. També a Noruega es van trobar uns nòmades semblants als tinkers britànics: eren els *fanfers*. A Finlàndia i a Estònia hi van arribar els gitanos l'any 1520, provinents de Suècia.

A principis del segle XVI els «gitanos de la muntanya» originaris d'Hongria, i els «gitanos de la plana» procedents d'Alemanya, van passar a Polònia i d'aquí al gran ducat de Lituània. En aquesta mateixa època, diferents grups de gitanos van començar a recórrer el sud de Rússia i altres grups van passar de Polònia a Ucraïna, arribant finalment, l'any 1721 a la ciutat siberiana de Tobolsk.

Complex i entretingut és el seguiment de la dispersió del poble gitano per Europa. Igualment d'atractiu seria poder seguir els seus passos amb detall fins arribar al nostre continent però, malauradament, no hi ha estudis fets al respecte, a ben segur per manca d'informació i documentació. També ens agradaria seguir parlant de la seva dispersió per Amèrica del Nord, Amèrica del Sud i per la resta del món, però això són qüestions que traspassen els límits d'aquest treball.

4. Una minoria perseguida a tot el continent

4.1. Context general

Durant unes poques dècades els diferents grups de gitanos van poder circular tranquil·la-

ment pel continent europeu: a diferents llocs se'ls facilitava salconduits, cartes de recomanació, etc., a altres indrets simplement el beneplàcit era tàcit.

El sistema social d'aquella època era propici per als moviments de població i les caravanes d'una gent diferent no tenien res d'estrany. Emmig del constant tràfec d'emissaris, monjos, mercaders, artesans ambulants, personal de les corts reials o feudals, grups de mercenaris i, sobretot, enmig dels moviments sistemàtics d'assentaments, els gitanos passaven bastant desapercebuts.

Molts d'aquests grups asseguraven que venien en pelegrinatge cap a Roma o bé cap a Santiago de Compostel·la, cosa que estimulava la benevolença de qui ostentava el poder, així com la tolerància en els camperols i vilatans. Com tots els enganys, aquest no podia durar sempre. Els títols de «comtes», «ducs», etc. que deien tenir o que exhibien, en realitat eran falsificats o adquirits a poseïdors desconeguts i remots, i aquelles pelegrinacions no eren res més que un pretext per a ser tolerats a les terres cristianes d'Europa. Aquells títols nobiliaris, aquells hipotètics pelegrinatges i penitències, així com la idolatria envers el papat no eren en els gitanos nòmades altra cosa que unes disfresses que empraven per a poder-se moure lliurement pel territori.

La manera de ser i de fer dels gitanos van ser molt aviat interpretats d'una manera menys pacífica: la seva mobilitat, la seva simulada obediència, les seves estranyes paraules, els seus vestits exòtics i els seus modes de conducta resultaven intel·ligibles i pertorbadors per a la majoria dels aborígens. Els seus costums, la seva llengua, la seva indumentària, tot el seu conjunt en definitiva, significava l'estrany, el temible, l'*altre*. L'excloent cristianisme de l'època no podia tolerar les seves màgies i bruixeries. La supèrbia dels poderosos no podia consentir que tota aquella gent escapés al seu control. Als camperols lligats a la terra i sotmesos al caprici dels elements, alarmava sobremanera la transhumància d'uns éssers indiferents a la dictadura del clima. Divertits li resultaven als vilatans aquella cabra ballarina, aquell ós ensinistrat o aquelles dones que llegien les ratlles de la mà, però aquelles rares habilitats els recordaven al dimoni. Tot això afegit al simple robatori d'una gallina, d'un ruc o d'una peça de roba a qualsevol infeliç que havia de suar tot l'any per poder pagar totes les càrregues monetàries i en espècies que li venien al damunt, feien pensar en l'escàndol i fins i tot en l'heretgia.

Es tractava de dues cultures tradicionalment contraposades: l'una sedentària i l'altra nòmada, i és evident que les bones relacions no podien durar. Per una part es va extreure la força i per l'altra es va aguditzar l'astúcia. Aquesta astúcia dels gitanos va estimular el rebuig de la cultura assentada i majoritària. I un fort i sovint bel·ligerant orgull va ser el resultat d'aquest rebuig. La situació es va anar agreujant conforme passava el temps.

4.2. Persecucions fins el segle XVIII

La història de les persecucions al poble gitano ocupa una gran extensió d'escriptura. El fet d'enumerar les vexacions que se'ls ha inflingit, les iniquitats a que han estat sotmesos a tot Europa des de la seva arribada fins avui, donaria lloc a una llista sense fi. Només citarem els trets més generals.

L'any 1500 la Dieta d'Augsburg decretà llur expulsió de l'imperi germànic, tot revocant les cartes anteriors a favor dels gitanos. Aquesta ordre va ser renovada els anys 1530, 1543, 1544, 1548 i 1551 i corroborada l'any 1577 per un reglament de policia fet a Francfort, cosa que va originar que a diferents punts d'Alemanya els gitanos fossin perseguits com alimanyes, arribant a l'extrem que en ocasions eren cremats després d'haver-los assotat cruelment.

A França i en diferents èpoques (l'any 1504 amb Lluís XII, l'any 1538 amb Francesc I i l'any 1560 amb Carles IX), s'elaboren disposicions contra els gitanos, expulsant-los d'aquesta nació sota pena de diferents càstigs. Els Estats Generals reunits a Orleans també van ordenar la seva expulsió. L'any 1802 es disposa la deportació a la Guaiana de tots aquells gitanos que vivien al Baix Pirineu, tot i que això no es va arribar a dur a terme a causa de la declaració de guerra feta per part d'Anglaterra.

L'any 1531 a Gran Bretanya, Enric VIII va donar el seu vist-i-plau a un edicte del Parlament en el qual s'ordenava la persecució dels gitanos, edicte que es va deixar de complir al cap de poc temps, però que va tornar a entrar en vigència durant el regnat de la seva filla Isabel.

L'any 1578 es va publicar a Polònia una disposició en contra dels gitanos en la que es prohibia de manera total i absoluta a tots els seus habitants, que els donessin hospitalitat sota pena de desterrament i confiscació de béns.

També en els Països Baixos l'emperador Carles V va dictar un decret expulsant a tots els gitanos dels seus estats, sota pena de mort. Els Estats de les Províncies Unides van confirmar aquesta disposició l'any 1582.

A Milà, l'any 1657, el comte Fuensaldaña va ordenar que en un termini de quatre dies sortissin del seu territori tots els gitanos que hi haguessin, sota pena mínima de set anys de galeres pels homes i d'assotar-les en públic o de tallar una orela per les dones, renovant-se aquella disposició l'any 1678.

De Suècia en van ser expulsats l'any 1662, ratificant-se aquesta disposició els anys 1723 i 1727.

També el papa Pius V els va expulsar dels Estats Pontificis.

Però un dels primer països en publicar disposicions en contra dels gitanos va ser Espanya: el gener de 1499 els Reis Catòlics, en la seva pragmàtica de Medina del Campo, van ordenar que en seixanta dies els zíngars es transformessin en llauradors i els van prohibir explícitament el nomadisme (qüestió que, a finals del segle XV, significava la seva identitat), amb amenaces de càstigs severos: desterrament, assots, mutilació de les orelles, esclavitud perpètua... Aquesta disposició solament va servir per posar als gitanos fora de la llei i va inaugurar una legislació antigitana que havia de durar tres segles, en el transcurs dels quals els monarques següents van endurir les disposicions i pràcticament arribaren a permetre'n l'assassinat impune.

Es pot assegurar que no hi ha cap país europeu que no hagi dictat alguna disposició en contra del poble gitano, amb els consegüents càstigs. El que resulta sorprenent, per

molta gent, és el fet que aquest poble hagi aconseguit sobreviure malgrat les persecucions a que ha estat sotmès durant un període de temps tan gran.

No sempre una condemna era precedida per un delictes de sang, d'un robatori de bestiar o de qualsevol altra forma d'atemptat contra la propietat; sovint la causa del càstig era la simple desobediència, la seva presència a un poble, la fugida d'un poblat i el seu consegüent assentament en despoblats i camins, l'ús del seu propi llenguatge o de la seva pròpia indumentària o qualsevol altra motivació inventada per la superstició i l'odi. Les causes de les condemnes sovint són ambigües, d'altres vegades són inexistents i solen reduir-se a una de sola: el despit davant d'una manera de viure que implica insubmissió. Però encara que les causes de les condemnes siguin ambigües, no ho són els càstigs, així com tampoc són oblidables les amenaces.

El seu nomadisme, la seva parla, la seva vestimenta, els seus costums, els seus oficis de caminants, en definitiva per la seva identitat, una llei els condemna a assots, una altra a galeres, una altra a ser marcats amb foc a les costelles, una altra a viure en ciutats de poca població, una altra a viure en ciutats de població considerable, una altra a habitar amb població no gitana, una altra a no habitar amb població no gitana, una altra a ser perseguits si es dediquen a comerciar amb bestiar, una altra a ser expulsats a les Amèriques, una altra a no obtenir permís per anar-hi, una altra llei tractarà de separar els gitanos de les gitanes amb la finalitat d'aconseguir la seva desaparició com a raça, una altra llei autoritza que els gitanos puguin ser perseguits fins i tot dintre de les esglésies, etc.

Com a resum es pot dir que el nomadisme i la desobediència del poble gitano són condemnats, mitjançant diferents lleis, amb l'autorització als algtzirs de «poder fer armes» contra ells, és a dir, la llei podia exterminar-los a trets. Fins a l'acabament del segle XVIII va durar aquest sobresalt perpetu.

4.3. Del segle XVIII fins 1945

Els corrents humanitaristes del segle XVIII van mitigar aquestes dràstiques mesures: Maria Teresa i Josep I d'Àustria van iniciar aquest canvi, que a l'estat espanyol va començar l'any 1783 amb una pragmàtica de Carles III que va millorar la condició dels gitanos, tot tractant de rehabilitar-los, però sense tenir en compte que es tractava d'un grup ètnic concret, i els va considerar únicament com un conjunt de vagabunds. Les lleis en contra del poble gitano van seguir contenint diferents barbaritats com a mesura per castigar-los. El títol de la pragmàtica signada per Carles III l'any 1783 «Normas para contener y castigar la vagancia y otros excesos de los llamados 'gitanos'», és ben revelador de l'esperit de l'època. Des d'aleshores la seva presència va ser tolerada en més o menys mesura. El seu nomadisme i la seva forta tendència a l'endogàmia va fer impossible, però, una integració amb la societat sedentària.

A la societat feudal tardana dels regnes d'Europa oriental, les legislacions antigitanes no van ser modificades, moltes d'elles els forçaven a abandonar el país sota pena de càstigs molt severos i a vegades se'ls va arribar a declarar fora de la llei. L'hostilitat i les sistemàtiques polítiques de persecucions van fer fugir a molts d'ells, altres van romandre a l'Europa Central i Oriental tot continuant fent una vida marginal. A països com Hongria

i Bulgària els gitanos van estar sotmesos a esclavitud fins a mitjans del segle XIX, i a Romania fins el segle XX. Al període d'entreguerres els gitanos van ser alliberats de la servitud.

Per sobreviure, els gitanos han explotat amb intel·ligència i astúcia les deficiències i les ambigüitats de la legislació dels països on vivien. Malgrat les persecucions en el camp social mai han desaparegut, al segle XX i a quasi tota Europa (excepte Alemanya) el que sí desapareix és la persecució jurídica, però no la discriminació a la seva cultura i al seu mode de vida. Encara avui, a les acaballes del segle XX, els gitanos estan patint una persecució molt ferotge.

A Alemanya, des de 1899, es donen una sèrie de discriminacions oficials, tals com l'existència d'una «Secció Especial d'Afers Gitanos», la qual, entre altres activitats, s'encarregava de rebre una còpia de tots els casos judicials en els quals hi estigués implicat algun gitano. A finals dels anys vint a aquesta «Secció» se li dóna la categoria de «Centre Nacional». Això coincideix amb la prohibició, pels gitanos, de circular per l'interior del país sense autorització de la policia (pràctica que també es va fer habitual a altres països), i amb l'obligació dels majors de 16 anys de justificar una ocupació; en cas contrari eren internats a centres de reeducació per un període de dos anys.

El període nazi, amb el seu programa d'extermini gitano, va suposar un dels més tristos i dolorosos per aquest poble. En ell van sofrir diferents formes de genocidi: esterilització de dones i nenes, deportació, extermini... Les víctimes de l'holocaust gitano es calculen en més de 500.000.²

La «solució final» no va fer desaparèixer tots els sentiments antigitanos; així, doncs, la postguerra es va seguir caracteritzant pels prejudicis en contra d'ells. Ben aviat es va veure un símptoma d'això: la negació per part del parlament de la RFA del reconeixement i de les reparacions dels crims de guerra, tot al·legant que «els gitanos van ser privats per raons de seguretat o perquè van constituir un element criminal i asocial».³ És trist que els gitanos que van sobreviure de l'extermini solament rebessin menyspreu com a compensació oficial, a l'inrevés dels altres grups, i que en el Consell commemoratiu de l'holocaust no se'ls citi a la llista de màrtirs. Encara avui hi ha uns pocs supervivents que mantenen litigis als tribunals per reclamar compensacions individuals; la immensa majoria dels que s'han anat morint en el transcurs dels anys no han aconseguit absolutament res.

5. Problemàtica actual: Els gitanos a l'Europa de l'Est

5.1. Els gitanos de l'Europa de l'Oest

En acabar la II Guerra Mundial, Europa va intentar arreglar parcialment la deixadesa d'èpoques passades; així a Occident apareixen diferents organitzacions de drets civils gitanos, i a alguns països de l'Est apareixen organitzacions culturals que permeten conservar la música i el folklore gitano. Aquestes associacions seran el motor que, per cada país i a nivell internacional, posi en marxa grups d'acció i federacions amb la finalitat d'organitzar les seves reivindicacions. El poble gitano comença a estructurar-se en base als seus orígens hindús, la seva llengua i la seva identitat cultural.

S'origina el naixement d'una consciència gitana internacional, element motor de la qual serà el Comitè Internacional Rom que es reuneix regularment des de 1971. Els congressos se succeeixen: Londres 1971, Ginebra 1978, Göttingen 1981. Creen un himne anomenat «Opre Roma» i una bandera, també en els seus discursos apareix una «nacionalitat d'origen hindú» que és afermada amb el recolzament dels representants hindús.

Però les seves reivindicacions d'una nacionalitat gitana no impliquen una reclamació territorial, sinó que el que reivindiquen és el dret a la lliure circulació, al treball, a la salut i principalment a l'educació. Refermen el dret del poble gitano al desenvolupament socioeconòmic i criden l'atenció a aquells països que tenen gitanos dins de les seves fronteres.

La unitat d'acció ha conscienciat diferents institucions; així l'any 1975 el Consell d'Europa va fer una crida als governs amb la finalitat de que entenguessin l'amplitud de les dificultats, prejudicis i discriminacions sofertes pel poble gitano. L'ONU, l'any 1979, dona cabuda a la «Unió Romaní» amb estatut consultant del Consell Econòmic i Social, i va excloure el terme gitano i els seus equivalents, per adoptar el de Rom. Novament, l'any 1983, el Consell d'Europa va assenyalar que la llengua i la cultura gitana són patrimoni cultural d'Europa. Però els escrits no són suficients, els gitanos encara esperen que la seva principal reivindicació sigui atesa: el reconeixement oficial del genocidi del que han estat víctimes, esperen que se'ls mencioni a la llista de màrtirs de l'holocaust i una revisió de la història que els faci justícia.

Malgrat tot, encara estan presents el rebuig, la marginació i la incomprensió envers la minoria gitana. Els quasi 8 milions de gitanos europeus,⁴ la xifra més exacta i detallada data de 1980 segons podem veure al quadre 1, tenen una sort molt dispar. Mentre a Occident, on en resideixen aproximadament un terç, són el grup que ha de recórrer més sovint als serveis socials, són veïns poc desitjats i, puntualment, són víctimes d'agresions xenòfobes, la seva situació és excel·lent si la comparem amb la dels que resideixen a l'Europa Oriental. D'antuvi, com a la part oriental, se'ls ha intentat sedentaritzar, tot i que hi ha alguns països, com Holanda, que respecten la seva vida itinerant, a la resta hi troben enormes dificultats per part de les autoritats municipals, tot i que no els prohibeixen el nomadisme i no se'ls empresona com abans. Es pot afirmar que la situació del poble gitano a l'Europa Occidental ha millorat, tot i que segueixen conformant l'últim escalafó social i que l'hostilitat social i administrativa s'ha refinat.

Als últims anys, la crisi econòmica així com les migracions del Tercer Món i d'Europa Oriental han permès l'afloració de moviments racistes i han fet endurir les legislacions d'immigració, arribant a casos extrems, com el d'Alemanya, en que s'ha arribat a modificar la Constitució amb la finalitat de limitar el dret d'asil. Entre els immigrants d'Europa de l'Est un gran nombre són gitanos: així en els nou primers mesos de 1992 n'eren més de 100.000⁵ dels quals quasi 90.000 provenien de Romania, tot demanant asil a Alemanya amb l'esperança de fugir de la fam i de les persecucions. La resposta alemanya, equiparable a la del conjunt d'Occident, ha estat l'expulsió i el tancar fermament les vies d'accés.

5.2. Els gitanos de l'Europa de l'Est

Aquesta massiva afluència de gitanos cap a Occident ha estat el mòbil del nostre interès pel tema. Per abordar-lo ens hem remuntat a l'època comunista i no farem esment d'alguns

països per manca o escassetat d'informació; de totes maneres, els països dels quals parlarem son àmpliament representatius de la situació del poble gitano.

Lenin, fundador del primer Estat socialista, va reconèixer al poble gitano una consciència nacional així com el seu dret a existir com a tal dintre dels esquemes socialistes. Els seus homòlegs de l'Est no van seguir la línia de Lenin, sinó la de Stalin, qui va intentar assimilar i no integrar als gitans. Als temps de Lenin, 24 escoles ensenyaven als escolars gitans amb llengua gitana; amb Stalin van desaparèixer totes aquestes escoles i encara avui segueix sense haver-n'hi cap.

En general, els països socialistes elaboren programes d'assistència als gitans amb un gran desconeixement de les seves necessitats i sense tenir en compte les seves aspiracions. No hi ha una línia comuna entre els diferents governs comunistes, tot i que sí tenen alguna coincidència d'aspectes com la sedentarització i una major intolerància envers els nòmades.

5.2.1. Polònia

Va ser el primer dels països socialistes en adoptar programes per donar assistència als gitans a la postguerra. L'any 1952 va iniciar una política d'integració i de sedentarització voluntària mitjançant la creació de tallers i de cooperatives, tot, sempre, dins dels esquemes tradicionals gitans. Aquesta política va obtenir uns èxits parcials: va aconseguir l'assentament definitiu d'una minoria i l'assentament parcial d'una gran part durant els mesos de cru hivern.

El desconeixement dels països i la por a la sedentarització per part dels gitans, va fer endurir la política d'integració voluntària i, l'any 1964, es va convertir en coercitiva. Es van formar comitès d'assentament i els Consells Locals es van dedicar a fer la vida impossible als gitans nòmades amb la finalitat de forçar-los a la sedentarització. Amb aquesta finalitat se'ls empresona, se'ls retira la documentació, se'ls prohibeix agafar fusta dels boscos, se'ls prohibeix fer foc, etc. Totes aquestes pressions fan que els gitans perdin les ganes de viatjar i provoquen la sedentarització enmig d'una gran complexitat de problemes socials, d'habitatge, de salut, d'escolarització i de friccions amb els països.

Actualment la comunitat gitana de Polònia, representa una minoria numèricament poc significativa al voltant del 0,04%,⁶ repartits principalment en petites comunitats familiars a les grans ciutats. La seva única activitat pública la realitzen a través de les Cases de Cultura, associacions que duen a terme activitats culturals i folklòriques que, a diferència de l'època socialista, depenen del Ministeri de Cultura i no del Ministeri de l'Interior. Els canvis polítics i econòmics, però, han suposat que l'Estat deixi de patrocinar les Cases de Cultura gitana i moltes d'elles s'han vist obligades a tancar.

El procés democràtic als països post-comunistes ha accentuat els fenòmens socials anti-gitans; així, doncs, s'han multiplicat les actituds agressives en contra dels gitans i els seus Centres. Tot i que a Polònia formalment no hi ha grups xovinistes o de tendències feixistes, hi ha indicis de que aquests estan en procés de formació. La seva activitat s'expressa visiblement a les parets on és fàcil veure pintades de «gitans en reserves» o «gitans a les cambres de gas».

Els canvis també han suposat una notable ampliació de la comunitat gitana a Polònia;

així aquest país s'ha convertit en zona de trànsit dels gitanos arribats de Romania, de l'antiga Iugoslàvia i d'altres països, els quals intenten passar la frontera de l'Oder cap a Alemanya. Aquest gitanos sobreviuen en la més absoluta misèria: literalment viuen al damunt d'abocadors d'escombraries a l'espera de seguir un incert viatge que, a vegades, té un final tràgic a les fredes aigües de l'Oder, on famílies senceres troben la mort mentre intenten travessar-lo al damunt de petites embarcacions.

5.2.2. Hongria

La comunitat gitana d'Hongria va ser una de les més damnificades per l'holocaust. Xifres estimatives diuen que més de 60.000 gitanos⁷ van morir als camps de concentració. A l'igual que els demés gitanos europeus, tant de l'Est com de l'Oest, no han rebut mai cap compensació. Als tribunals de l'Hongria socialista, les seves denúncies ni tan sols eren rebudes.

Les polítiques adoptades a la postguerra contenen mesures de diferents tendències, encara que tenen com objectiu comú la sedentarització forçosa. Així, l'any 1950, es legalitzen els Consells Consultius Gitanos els quals l'any 1960 es van prohibir per restablir-se l'any 1974. Per fomentar la sedentarització es creen a determinades zones unes cooperatives amb la finalitat de crear llocs de treball pels gitanos, i també se'ls atorga una mínima representació als Consells Municipals. Malgrat hi va haver algun èxit parcial, els resultats de varies dècades de socialisme no han estat gaire positius per a la comunitat gitana.

A finals dels anys setanta, període que coincideix amb el ressorgiment de la consciència gitana a nivell internacional, a Hongria apareixen nombroses organitzacions gitanes que demanen millorar les seves condicions de vida i el reconeixement com a minoria nacional, tot i que ja estaven reconeguts com a minoria ètnica. Segons Gratton Puxon,⁸ el 40% de les famílies gitanes viuen en assentaments de barraques semblants a les de veïna Eslovàquia i el 30% són analfabets, malgrat les autoritats afirmaven que els nens i les nenes estaven escolaritzats; però es fa difícil trobar alumnat gitano més enllà dels primers nivells d'ensenyament primari.

En aquest mateix període el «problema gitano» arriba a unes cotes inusitades: a Budapest les autoritats prohibeixen la immigració dels gitanos a la capital, on uns 65.000 gitanos malviuen en suburbis i en *bidonvilles*. Així mateix, les autoritats municipals admeten que la majoria de les cases dels gitanos no tenen aigua corrent ni electricitat. Els ingressos de la majoria dels gitanos de Budapest provenien i provenen de la música; així, l'any 1980 s'estimava que eren quasi 10.000⁹ els músics que tocaven a hotels i restaurants, havent arribat a crear, fins i tot, una associació professional. Cal fer esment que, durant molt de temps, la seva música va estar prohibida per considerar-la decadent.

Actualment a Hongria hi viuen més de 600.000 gitanos,¹⁰ xifra que representa gaire bé el 6% de la població total. Aquesta comunitat, com a quasi tot Europa, creix amb una gran celeritat per efecte de l'elevada natalitat.

Els canvis polítics i socials han suposat una major marginació i discriminació del col·lectiu gitano, i cada dia són més els gitanos que enyoren l'antic sistema comunista en el qual, encara que no eren del tot compresos, no havien d'escoltar com alguns dirigents nacio-

nals i nombrosos de locals es declaren obertament racistes, ni tampoc havien de suportar l'obert menyspreu de la major part de la societat magiar, ni sofrir la multiplicació d'agresions per part de bandes feixistes que cada dia tenen més facilitat de moviments.

En les transformacions econòmiques els gitanos són les primeres víctimes: l'any 1992, a Hongria, l'atur afectava al 10% de la població activa, i entre els gitanos aquesta xifra arribava al 60%, i en alguns pobles de l'est del país, arribava al 100%.¹¹

Els gitanos són la minoria que pateix una discriminació més forta a Hongria, i davant d'aquest fet han desenvolupat sistemes d'autoprotecció, s'han organitzat políticament i en l'actual legislatura tenen un diputat.

Un exemple paradigmàtic de la discriminació i de l'autoprotecció gitana són els successos de 1989-1990 a Miskolc:¹² aquesta ciutat, la segona en importància a Hongria, està situada al nord-est a les estribacions dels Càrpats i té una població d'uns 200.000 habitants, dels quals uns 10.000 són gitanos. En aquelles dates, el Consell Municipal va decidir renovar el centre històric de la ciutat, en el qual hi vivia majorment població d'escassos recursos econòmics, entre les quals hi havia població gitana de famílies nombroses. El procés de modernització preveia la construcció d'uns confortables apartaments d'entre 50 i 90 m² que no estaven destinats precisament a les famílies que ja residien a aquella zona. A canvi que aquelles famílies deixessin d'habitar el centre històric de la ciutat se'ls va oferir uns apartaments a la perifèria, de 30 m², sense cambra de bany, sense el més mínim confort i situats a un «barri-ghetto» proper a l'aeroport. Gràcies a l'organització de la comunitat gitana i al recolzament d'alguns medis de comunicació nacionals, i en contra de l'opinió pública local, el moviment en defensa dels drets cívics que es va aglutinar entorn dels gitanos va aconseguir paralitzar aquesta injusta iniciativa.

5.2.3. Romania

A la Romania socialista, la població gitana representa la segona minoria del país i, al contrari de les altres minories com la magiar i la germànica per exemple, mai ha rebut de l'Estat cap tipus d'ajuda per a escoles o per la promoció de les seves activitats culturals.

La comunitat gitana, que ja ocupava l'última posició a la societat feudal romana de principis de segle XX, sota el comunisme segueixen sent l'estrat social més baix, amb el major nombre de desempleats, amb els pitjors treballs i habitant en els pitjors barris. A Romania, a diferència de Bulgària o la URSS, no hi havia lleis que prohibissin el nomadisme, però la vida a la carretera estava plena de dificultats a causa de l'acuit policial i al rebuig de la població.

L'hospitalitat del règim de Ceausescu envers els gitanos era tal, que als últims anys no es reconeixia ni la seva existència, malgrat que els censos de 1977 i en xifres oficials de l'any 1980 es reconeguessin 230.000 i 260.000 persones respectivament.¹³ Estimacions extraoficials superaven àmpliament el milió de persones. Posteriorment de l'enderrocament de Ceausescu, els gitanos han rebut el reconeixement de nacionalitat però, malgrat això, sobre ells cau l'odi, la violència ultranacionalista i la frustració de les dificultats econòmiques.

Segons estimacions extraoficials (ja que les oficials segueixen sense tenir cap credibilitat), actualment a Romania els gitanos són una comunitat de 2.500.000 persones que suposen l'11% del total de la població.¹⁴ La immensa majoria viu en unes condicions molt dolentes: solament en treballen 2 de cada 10¹⁵ i normalment en el comerç i en el camp, i l'analfabetisme pràcticament és general. Aquesta situació extrema aboca als gitanos al mercat negre, la mendicitat i la petita delinqüència per poder sobreviure. En els dos últims anys més de 400 cases de gitanos han estat cremades,¹⁶ els apallissaments indiscriminats a mans d'una població enfurismada i la passivitat policial són freqüents. Algunes de les agressions sofertes pels gitanos com les de la població d'Hadereni, on dos gitanos acusats per la població de l'assassinat d'un paio van ser linxats públicament, son qualificades per Amnistia Internacional i per la Federació Internacional dels Drets Humans com «progromo antigitano».¹⁷ Però no solament l'extrema pobresa provoca el rebuig i la violència: els gitanos acomodats de les grans ciutats alimenten l'enveja i els sentiments de greuge de la població romanesa.

El clima antigitano és tan agut que aquests tenen por de convertir-se en una minoria a liquidar per una societat en busca de culpables sobre els quals descarregar el seu odi. L'elevada natalitat de la comunitat gitana causa temor i per constatar aquest fet cal mencionar que la premsa romanesa empra de manera habitual expressions tals com «creixen com les rates». Per altra banda, feixistes com el mariscal Ion Antonescou, cap de l'estat filonazi que durant la II Guerra Mundial va projectar grans camps de concentració pels gitanos, ja compten amb els primers monuments.

Perseguits a Romania els gitanos emigren cap a occident, principalment Alemanya, on fins fa poc als perseguits se'ls concedia asil; però Alemanya, a l'igual que la resta d'Occident tanca les seves portes a l'emigració, i arriba a reformar la Constitució, com ja hem dit abans. La immigració massiva de romanesos va portar a Bonn, l'estiu de 1992, a negociar amb Bucarest el retorn d'uns 42.000 candidats a la demanda d'asil, dels quals 38.000 eren gitanos.¹⁸ Per convèncer a Bucarest van ser necessaris més de 30 milions de marcs,¹⁹ xifra que, oficialment, havia de dedicar-se a programes de reinserció en benefici dels expulsats.

5.2.4. *L'antiga Txecoslovàquia*

A la Txecoslovàquia comunista, les polítiques referents als gitanos sofreixen nombrosos canvis, es mesclen intents d'assimilació amb rebuig i prohibicions. L'any 1978, als nòmades se'ls prohibeix viatjar i exercir els seus oficis, per això se'ls confisquen rodes de carros i es maten cavalls; són sedentaritzacions forçades amb unes condicions deplorables, especialment a Eslovàquia, on proliferen els assentaments de barraques. Després d'aquestes rígides polítiques, solament uns pocs seguiran el seu mode de vida itinerant.

L'any 1973 es legalitza el desmembrament de les organitzacions gitanes, les quals, en tres anys d'existència havien mobilitzat quasi uns 20.000 membres i estaven a prop d'aconseguir que se'ls escoltés com a grup de pressió. Aquest desmembrament no es va ajustar a la legalitat vigent, donat que la votació en aquest sentit, per part del Comitè Central del Partit Comunista, no va ser majoritària tal i com havia d'ésser segons els seus estatuts. Aquest pas endarrera va deixar el problema gitano pitjor que abans, va suposar la paralització de la introducció del romaní a les escoles, l'anul·lació de plans de formació de professorat i el que llibres de text acabats d'imprimir fossin senzillament llençats.

Les diferències econòmiques entre els pròspers països txecs i la menys desenvolupada Eslovàquia provoquen una emigració a les indústries de Bohèmia i Moràvia. Els treballadors gitanos s'allotgen a hostals o en barraques, en alguns casos se'ls hi va facilitar apartaments, però l'arribada de les seves famílies els empobreix i es van desenvolupar ghettos amb condicions molt precàries, similars als assentaments eslovacs.

El poble gitano és, a Txecoslovàquia, un grup marginal sense garanties ni drets constitucionals, amb el més alt índex d'atur, sense qualificació professional i amb uns nivells d'escolarització molt baixos; així, doncs es veuen abocats a la petita delinqüència, als reformatoris, als treballs de temporada i a la mendicitat, tot això davant d'uns serveis socials que són incapaçs de comprendre'ls.

Les dades dels efectius de la comunitat gitana a l'antiga Txecoslovàquia mereixen escassa credibilitat: el cens de 1980 els estimava en uns 288.000,²⁰ mentre que a 1991 se'n van comptabilitzar 114.166.²¹ Aquesta gran disparitat té la seva explicació en els procediments censals i en les reticències a declarar-se d'un grup social percebut negativament. De totes maneres ambdues xifres són molt inferiors a les estimacions d'altres fonts, les quals calculaven 370.000 per l'any 1980²² i aproximadament unes 500.000 persones per l'any 1991.²³

Després de la «revolució de vellut» i la fragmentació del país, la situació dels gitanos no ha millorat, ans al contrari, més que mai els gitanos estan desprotegits i desemparats enmig d'una societat que no sap què fer-ne i que perpetua els prejudicis a través dels diferents règims.

A l'Eslovàquia independent, on viuen aproximadament les dues terceres parts dels gitanos de l'antiga Txecoslovàquia, el primer ministre Vladimir Meciar, recentment els qualificava de «socialment inadaptats» i «mentalment retardats».²⁴ Meciar expressava en veu alta allò que, lamentablement, la majoria del poble eslovac pensa i calla.

A la República txeca la seva sort no és pas millor: són els primers afectats per les reformes econòmiques capitalistes dins d'una societat que no té pietat amb els marginats, i a l'igual que a la veïna Eslovàquia molts queden exclosos de la nova nacionalitat. Recentment els fiscals generals de Bohèmia i Moràvia han reclamat l'ampliació de les seves competències amb la finalitat de poder expulsar als gitanos provinents d'Eslovàquia.

Els canvis i ajustament de comptes entre l'Estat txec i l'eslovac, fan que els gitanos siguin uns apàtrides a una terra que és la seva i la de molts dels seus avantpassats. A Txèquia, el president Václav Havel, també l'últim president de Txecoslovàquia, és un dels pocs en donar suport oficial als gitanos. Havel, avui, disposa d'escassos poders i està predicant en un desert, tot i que va ser un dels signants de la Carta 77 que, entre altres reivindicacions, també cridava l'atenció sobre l'esterilització imposada a les dones gitanes per part del govern comunista.

5.2.5. *L'antiga Iugoslàvia*

L'extinta República Socialista Federativa de Iugoslàvia era el país amb un major contingut de població gitana abans de que comencés la guerra civil, de les atroces «neteges

ètniques» i demés brutalitats de les que ens arriba informació que rebem cada dia amb més indiferència. Entre els eslaus del Sud convivia quasi 1.000.000 de gitanos que suposaven aproximadament un 4% de la població total.²⁵ Des de la perspectiva actual sembla impossible que fos a Iugoslàvia on els gitanos, per diverses raons (ideològiques, geogràfiques...), arribessin a tenir una particular importància i que a les concentracions i rodalies de Belgrad, Nis o Skopje, els gitanos haguessin aconseguit més progressos que a qualsevol altre lloc.

La situació no era idíl·lica, però els progressos obtinguts havien generat una confiança a la comunitat gitana. Iugoslàvia amb la seva peculiar organització distingia rangs diferencials: nació, nacionalitat i grup ètnic. Els gitanos eren reconeguts com grup ètnic, però cada vegada veien ampliat els seus drets; així, algunes repúbliques, com per exemple Macedònia l'any 1971, van modificar la seva Constitució en aquest sentit. Els gitanos havien rebut promeses de reconeixement com a nacionalitat i la introducció de la seva llengua a l'ensenyament públic. Malgrat no tenir representació directa en el Parlament federal participaven activament a les repúbliques i als ajuntaments, i a ciutats com Skopje tenien representació al Consell Municipal des de l'any 1948.

A la dècada dels anys 70, els mitjans de comunicació iugoslava havien substituït el terme «cigano», entès pejorativament pels gitanos, pel de Rom, amb el que ells s'autoanomenen. No obstant persistien dificultats en aspectes tals com l'ensenyament; els escolars gitanos trobaven dificultats per aprendre en l'idioma serbo-croata, el macedoni... i en els nivells més alts del sistema educatiu minvava la seva presència a les aules. Malgrat això havia sorgit una petita elit gitana de doctors, enginyers, advocats, etc., inimaginable vint anys enrera. A Macedònia va aparèixer una excel·lent gramàtica romaní, va augmentar el nombre de publicacions en aquesta llengua i els esforços per la promoció de la cultura van començar a donar els seus fruits. Cada any se celebrava un festival amb gran repercussió a tot el país i, en el de l'any 1978, es va presentar una biografia amb romaní del Mariscal Tito, acte amb una gran càrrega simbòlica.

La Iugoslàvia de Tito és, per a la comunitat gitana internacional, un model a seguir, ja que s'havia aconseguit un camperolat amb terres, artesans, petits comerciants i una difusió de la seva cultura als mitjans de comunicació, cosa que havia homogeneïtzat la joventut gitana, la qual començava a sentir-se en igualtat de condicions amb altres grups. Molt pocs continuaven amb el nomadisme. Els obrers gitanos que emigraven a Occident contactaven amb les organitzacions gitanes de Bèlgica, França, RFA, Itàlia, etc. Iugoslàvia era l'esperança més gran dels gitanos per poder sortir de la marginació. A principis de la dècada dels anys 80 els gitanos iugoslava esperaven el seu reconeixement com a nacionalitat, hi havia possibilitats de que sorgissin com un grup que pogués participar plenament a la vida social, econòmica i cultural del país en igualtat amb els demés grups. També hi havia esperances que aquests efectes travessessin les fronteres i que les emissions de ràdio en romaní portessin un missatge d'esperança als gitanos dels països veïns.

L'evolució iugoslava, des de la mort de Tito, és sobradament coneguda; lamentablement, el model que ha traspassat les fronteres és el de la «neteja ètnica», el de l'ultranacionalisme, el d'un esperit tribal que agafa les armes per abatre al seu veí com si d'un gos rabios es tractés. Gairebé no disposem d'informació sobre la situació actual dels gitanos, com tampoc d'altres minories, però no cal gaire imaginació per intuir-ho. A Bòsnia-

Herzegovina alguns corresponsals de guerra donen testimoni del genocidi gitano per part de tots els bàndols: tots els «regnes de taifa» i demés aliances anti-natura tenen com a enemics als gitanos, el grup més desvalgut i desemparat davant la barbàrie.

6. Conclusions

Dins d'un treball és necessari un apartat dedicat a les conclusions. Una vegada llegides les pàgines anteriors, la conclusió és evident: cap societat europea no ha sabut donar al llarg del temps, ni sap donar encara avui, un tracte de respectabilitat i d'igualtat al poble gitano.

A l'Europa de l'Est, la caiguda d'uns valors ideològics avui desacreditats, ha posat al descobert una latent animadversió envers el poble gitano, mantinguda durant llargues dècades en estat d'hivernació; així, des de comunistes ortodoxos, reformistes, socialistes democràtics i passant pels patriotes independents, tothom col·labora, dins dels diferents països, amb forces ultranacionalistes i obertament racistes, en una persecució, discriminació i segregació de les minories i, en especial, dels gitanos.

La democràcia formal amb un parlament pluralista no és suficient per garantir la defensa dels grups minoritaris. A molts llocs ni tan sols aquesta democràcia formal ha arribat a néixer, sinó que s'ha imposat el caos i la barbàrie, com és el cas de Iugoslàvia. La presència d'organitzacions polítiques gitanes dintre d'aquestes democràcies formals, inclús amb representació en Parlaments com el d'Hongria i Romania, no s'ha d'entendre com un procés de pluralitat dins de la societat, sinó més aviat com un sistema d'autodefensa. La insuficiència d'aquesta autoprotecció ha portat novament al poble gitano a recórrer al seu tradicional sistema de defensa: el replegament sobre les seves tradicions i en especial al nomadisme. Sobre aquest aspecte hi ha diferents teories, però nosaltresensem, com Jacqueline Charlemagne,²⁶ que el viatge ha significat per ells una vàlvula d'escapament per fugir d'un medi hostil.

Històricament la societat europea no els ha donat massa oportunitats per sedentaritzar-se voluntàriament i quan ho ha fet, ho ha fet amb unes condicions de desigualtat amb respecte als altres grups de població.

Tal i com hem vist a l'actualitat, als països de l'Est europeu, el poble gitano està sotmès a una persecució molt més ferotge que a l'Europa de l'Oest, però aquest fet no ens eximeix de culpa pel fet de no assistir a una minoria que està en perill.

Notes

¹ a Vázquez, J.M. (1980). «Los gitanos hoy: visión de conjunto», *Documentación Social*, n° 41, p. 165.

² a Novitch, M (1984). «L'extermini dels Gitanos», en *El Correu de la Unesco*. n° 78, p. 24.

³ a Puxon, Gratton. (1980). «Roma: Europe's Gypsies», *Minority Rights Group*, n° 14, p. 6.

⁴ a *Ça m'intéresse*, n° 146, abril-1993, p. 103.

⁵ a *La Vanguardia*, 19 de novembre de 1991.

- ⁶ a Bartosz, Adam. (1992). «La communauté ROM en Pologne», *Revue Française d'Affaires Sociales*, Janvier-Mars, p. 131.
- ⁷ a Csalog, Zsolt. (1992). «'We Offer Our Love' Gypsies in Hungary», *The New Hungarian Quarterly*, Vol. 33, p. 73.
- ⁸ a Puxon, Gratton. (1980). «Roma...», p. 11.
- ⁹ a Csalog, Zsolt. (1992). «'We Offer...», p. 78.
- ¹⁰ a *L'express*, n° 2155, 30 d'octobre de 1992, p. 24.
- ¹¹ a Csalog, Zsolt. (1992). «'We Offer...', p. 79.
- ¹² a Ladanyi, Janos (Trad.: Marguerite Vasen) (1991). «Discrimination ethnique et auto-protection: Le cas des tziganes de la ville de Miskolc» *Espaces et Sociétés*, n° 64, pp. 113-127.
- ¹³ a Puxon, Gratton, et altri. (1990). «Romani Gypsies», *Minority Rights Group*, avril de 1990, p. 5.
- ¹⁴ a *L'express*, n° 2155, 30 d'octobre de 1992, p. 24.
- ¹⁵ a *El País*, 1 de novembre de 1993.
- ¹⁶ a *El País*, 4 de novembre de 1993.
- ¹⁷ a *El País*, 1 de novembre de 1993.
- ¹⁸ a *L'express*, n° 2155, 30 d'octobre de 1992, p. 25.
- ¹⁹ a *ibid.*, p. 25.
- ²⁰ a Monnier, Alain. (1992). «Tchécoslovaquie: Premiers résultats du recensement de 1991», *Population*, n° 2, p. 482.
- ²¹ a *ibid.*, p. 482.
- ²² a Puxon, Gratton. (1980). «Roma...», p. 14.
- ²³ a *L'express*, n° 2155, 30 d'octobre de 1992, p. 24.
- ²⁴ a *Journal de Genève et Gazette de Lausanne*, 13 de novembre de 1993.
- ²⁵ a *L'express*, n° 2155, 30 d'octobre de 1992, p. 24.
- ²⁶ a Charlemagne, Jacqueline. (1985). «Tsiganes et discriminations», *Actes*, n° 51, pp. 19-24.

Bibliografia

- BARTOSZ, A. (1992). «La communauté ROM en Pologne», *Revue Française d'Affaires Sociales*, Janvier-Mars, pp. 131-137.
- CHARLEMAGNE, J. (1985). «Tsiganes et discriminations», *Actes*, n° 51, pp. 19-24.
- CSALOG, Z. (1992). «'We Offer Our Love' Gypsies in Hungary», *The New Hungarian Quarterly*, Vol. 33, pp. 70-84.
- DE LUCAS, J. (1991). «Xenofobia y Racismo en Europa», *Claves de la Razón Práctica*, n° 13, pp. 14-26.
- KENDE, P. (1991). «Comment gérer le problème des minorités en Europe centrale et orientale?», *Notes et études documentaires*, n° 4964-65, pp. 13-20.
- LAGANYI, J. (Trad.: Marguerite Vasen) (1991). «Discrimination ethnique et auto-protection: Le cas des tziganes de la ville de Miskolc» *Espaces et Sociétés*, n° 64, pp. 113-127.
- MONNIER, A. (1992). «Tchécoslovaquie: Premiers résultats du recensement de 1991», *Population*, n° 2, pp. 479-484.
- PUXON, G. (1980). «Roma: Europe's Gypsies», *Minority Rights Group*, n° 14, monographique.
- PUXON, G. *et alii.* (1982). «The socialist Republic of Macedonia: The Gypsies», *Minority Rights Group*, n° 82, pp. 29-34.
- PUXON, G. *et alii.* (1990). «Romani Gypsies», *Minority Rights Group*, avril de 1990, pp. 5-6.

- ROMERO, J. (1993). «Racisme i xenofòbia: Ciència, Política i Raça», *L'Avenç*, n° 173, pp. 20-25.
- VÁZQUEZ, J.M. *et alii.* (1980). «El libro blanco: Los gitanos españoles», *Cuaderno de Realidades Sociales*, n° 16-17, pp. 329-358.
- VÁZQUEZ, J.M. (1980). «Los gitanos hoy: visión de conjunto», *Documentación Social*, n° 41, pp. 147-165.

Quadre 1
Població romani a Europa (1980)

Iugoslàvia	750.000
Romania	680.000
Espanya	670.000
Hongria	600.000
Turquia	500.000
URSS	480.000
Bulgària	450.000
Txecoslovàquia	370.000
França	230.000
Itàlia	96.000
Portugal	92.000
Grècia	90.000
Regne Unit	85.000
RFA	82.000
Polònia	65.000
Albània	62.000
Països Baixos	35.000
Suïssa	30.000
Bèlgica	17.000
Àustria	16.000
Irlanda	15.000
Suècia	13.000
Finlàndia	6.000
Noruega	4.000
Dinamarca	3.500
RDA	2.000
Total	5.443.500

Font: Puxon, Gratton. (1980) «Roma: Europe's Gypsies», *Minority Rights Group*, n° 14, p. 14.